

Runer frå utgravingane i Trondheim bygrunn 1971–94

Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894)
Av Jan Ragnar Hagland

(Manus til "Norges Innskrifter med de yngre Runer" (NlyR) bind 7)

KJØPMANNSGATA 20-26 (FOLKEBIBLIOTEKSTOMTA)

V. INNSKRIFTER MED RISTARFORMEL

[**831**] N-96784. (Tidlegare omtala: Hagland 1986: 53; 1990b: [46]; 1994c:255f; NOR 1986:8.)

Innskrifta står på eit bein av storfe, avbrote i bae endar. Det er bevart i to stykke som høver i kvarandre og til saman er 174 mm lange. Breidda er 30 mm, og beinet er 7 mm tjukt på det tjukkaste. Det er runer på dei to breisidene. Funnet vart gjort i 1985, i felt FW, hovudfase 2. Funnkonteksten er såleis datert til ein periode som strekkjer seg frå slutten av 900-talet til midten av 1000-talet.

Innskrifta på side a er 145 mm lang, og runene er 26-28 mm høge. På side b er innskrifta 46 mm lang og runene ca. 28 mm høge. Beinet er brote av på skrå i den eine enden. Toppen av r. 1-3 på side a har kryssa brotkanten og er no borte, mest av r. 1, minst av r. 3, jamvel om innskrifta tek til i god avstand frå ytste enden av beinet slik det er bevart. Alt dette viser at innskrifta er gjort før beinet har vorte brote opp til den form det har no. Innskrifta på side b går motsett veg og står i motsett ende av beinet, r. 1 står i god avstand frå brotkanten der.

På side a er altså toppen av r. 1 borte. Det som står att, er ein stav dregen litt lenger ned enn halvparten av full høgd på runene som følgjer rett etter. Det som er bevart tyder såleis på at det er resten av ein kortkvist **s** vi har å gjera med. Også r. 2 er defekt i øvre enden, i slik grad at lesemåten her er meir uviss. Resten av ein stav er bevart med ein kraftig skoren kvist ned til venstre. Kvisten kryssar staven med eit mykje grunnare riss opp til høgre. Teiknet kan vera † (anten langkvist **a** eller **æ**). Det kan òg vera ei binderune **ak** eller noko anna, ettersom toppen ikkje er bevart. R. 3 har og mist toppen, men berre så lite at det aldri er tvil om at første rune etter ordskiljet er **r**. Liksom r. 16 og 26 har r. 3 open boge. R. 5 er kortkvist **s** utan noka form for punktering. Slik **s** er gjennomført i innskrifta (r. 8, 12 på side a og r. 3 på side b). Eit særmerkt drag ved denne innskrifta er difor at ho samstundes gjennomfører tosidig **t** (r. 6, 11, 22 på side a og r. 8 på side b). R. 8 er dregen i litt mindre rett line ned til om lag halv høgd av føregåande rune og litt på skrå. Det er eit tydeleg snitt og må

oppfattast som kortkvist **s** slik det står. Følgjande rune, r. 9 er har stav i same lengd frå toppen og ned som r. 8 og kvist einsidig ned til venstre. Frå det punkt der staven på denne runa sluttar og eit stykke ned mot grunnlina er det likevel avskava eit lite felt av beinet. Nedom det avskava feltet visest eit tynt riss som *kan* tyda på at r. 9 opphavleg har vore dregen heilt ned til grunnlina for resten av innskrifta. I dette avskava feltet er det òg moglege restar av ein kvist ned til venstre, parallelt med den som er fullt bevart. R. 9 har på det viset form av **a** slik innskrifta er bevart i dag, men det er ting som tyder på at det opphavleg kan ha vore **o**, eventuelt stuttrune **b** (i Hagland 1994c: 255 er runa lesen som **a**). R. 10 er enkeltsidig **a**, liksom r. 15, 18, 20 og 23 på side a er det og likeins r. 5 og 9 på side b. Det kan vera eit argument mot å lesa r. 2 som **a**. Øvre del av staven til r. 15 følgjer brotkanten mellom del to bevarte stykka av beinet. Det er likevel ingen problem med å lesa runa sikkert som **a**. Likeins følgjer nedre del av staven til r. 16 same brotkant. Heller ikkje det fører til noka uvisse når det gjeld lese måte. Nedre del av bogen og kvisten på denne runa er rissa i fleire snitt, truleg oppattrissing for å gjera teiknet tydelegare. Frå bogen og ned er det såleis drege tre ulike snitt for å markera kvisten. R. 21 (**n**) er enkeltsidig. R. 26 (**r**) skil seg litt i form frå r. 3 og 16 i og med at bogen er skarpare vinkla og at kvisten går nesten parallelt med staven ned til grunnlina. Av r. 27 på side a er berre staven fullt bevart. Elles er det berre bevart eit snitt ned frå toppen og til brotkanten. Det har form som nokså sikkert kan oppfattast som øvre del av bogen i ein **u**.

På side b er det altså liksom på side a ei blanding mellom kortkvist **s** (r. 3) og langkvist **t** (r. 8). Forma på runene er elles slik at det ikkje er grunn for anna enn å gå ut frå at bae sider era rissa av same hand. Spesielt ved side b er at r. 11 er tydeleg punkttert (jf. Hagland 1994c: 255):

'(?) 1(?) : R I ' ↑ I ' 1(?) 1 ↑ ' N Y 1 R ↑ 1 Y 1 ↑ 1 Y * R N(?)[-
a) **s(?) a(?) : r i s t i s o(?) a t s u m a r l a k a n t a k h r u(?)[-**

N Y ' I 1 N I ↑ 1 Y ↑
b) **u k s i a u i t a m e**

- a) *Sá(?) risti svá at sumarlangan dag hr[--* 'Den rista såleis at sommaren igjennom ??'
b) *Uksi á vit ame(n) (??) -* 'Okse er ved medvit amen!'

Det hefter fleire problem ved dei tolkingsframlegg som er gjevne ovanfor. Den grunnleggjande uvissa knyter seg til tvilen om lese måte av r. 2 og 9 på side a. Som vi har sett, kan r. 2 truleg lesast i alle fall på to andre måtar enn den som er vald ovanfor. Korkje **sæ** eller **sak** synest å kunna gi språkleg meining. Det treng i seg sjølv ikkje vera grunn god nok til å meina at lese måten **sa** er den rette, så den lese måten er lagd til grunn for tolkinga med alle atterhald .

Lesemåten av r. 9 som **o** er også svært uviss, som vi har sett. Men lese måten **soa** = *svá* har støtte i tilsvarende skrivemåtear som **soerþ** = *sverð* og **koalt** = *kveld* som vi elles har belegg for (jf. N815 ovanfor). Alternativet med å lesa runa som **a** vil kunna gi ein språkleg mogleg konstruksjon: *Sá risti, sá at sumarlangan dag hr--* = 'Den (han) rissa, den som sommaren i gjennom ??'. Det vil seia ei relativsetning

innleidd med *at*, slik det elles er godt med døme på i norrønt, også etter eit demonstrativ slik som her (Jf. Nygaard 1905: §267b). Ein kunne evt., slik Vésteinn Ólason har gjort framlegg om (NOR 1 1986:8), også lesa: *Sá risti, sá át (?)*, *sumarlangan dag, hru---* ('Den rissa som át(?) [kjøtet på beinet] ein sommarlang dag, hru--'). Det bør i den samanheng kanskje understrekast at beinet med innskrifta ikkje er av vêt (*hrutr*).

Det å lesa r. 9 som stuttrune **b** i ei så gammal innskrift som vi synest å ha å gjera med her, kunne underbyggjast med parallellar frå same periode eller før. Det må likevel understrekast at alle desse er frå austnordisk (svensk) område. Sm 27 Rottnekværn skal ha hatt langkvist **a, t** og stuttrune **b** med tosidig kvistsett (Sanness Johnsen 1968: 25). Sk 29 Elleköpinge har kort **s**, langkvist **t** og stuttrune **b** (høgrevendt kvistsett). Same variantar finst også, om ikkje einerådande, på Ög 22 Rök og Vg 25 Sparlösa (Sanness Johnsen 1968: 23). Med alle atterhald kunne altså tolkinga *Sá risti spá at* - også veljast som framlegg her. Det ville gi innskrifta eit innhald som peikar i retning av religion eller magi, og jamvel om verbet *rista* (*sv.v.*) er nytta, har vi ikkje å gjera med nokon ristarformular på line med dei innskriftene i tilfanget frå Folkebibliotekstomta der vi elles finn verbet i sterk eller svak form. Uttrykket *rista spá* synest likevel ikkje å vera belagt i andre kjelder. Men språkleg og innhaldsmessig ville det i tilfelle stå nær uttrykket og talehandlinga *segja spá* som vi har belagt både frå lovttekster og elles. Alt i dei eldste lovene er det sett strenge straffer både for å *segja spá* og for å høyra på den slags (jf. KLN 16: sp 541 ff). Korleis denne innskrifta, som truleg ikkje er yngre enn midten av 1000-talet, ville ha falle ut juridisk i så måte, er vel ikkje så sikkert. Tiltaka mot spådom, spåkarar og kjerringar i dei eldste lovene var truleg åtgjerder mot heidendom og den slags. Kor tidleg utøvarar av slik aktivitet vart sett på line med drapsmenn og ubotamenn vil difor vera uvisst. Det å *rista spá* har i alle fall vore alvorleg nok. Björketorp steinen frå andre halvdel av 7.hå. har på side **a upArAbAsbA**, av Krause (1971: 140f) tolka som *óþarf-spá!* = "Schadenprophezeiung" i ein kontekst (side b) der det både er nemnt *heiðrúna(r)* og *ginn-rúnar*.

Kva ristinga eigentleg har gått ut på her, får vi ikkje vita ettersom beinet er avbrote før utsegnen er avslutta. At-setninga inneheld etter alt å dømme eit tidsadverbial **sumarlakantak**. Den mest rimelege tolkinga av dette må vera å sjå det som eit nominalhypotagme med adj. *sumarlangr* og subst. *dagr* i akkusativ, brukt på vanleg måte som tidsledd: *sumarlangan dag* - 'sommaren igjennom'. Samansett adjektiv *sumarlangr* er berre belagt i neutrum som adverbial i standard oppslagsverk som Fritzner. Blöndal gir forma *sumarlangur* frå nyare islandsk. Han har også med uttrykket *sumarlangan daginn* - "hele den udslagne Sommerdag", nokså nøyaktig same uttrykket som vi har i innskrifta. Det er ingen grunn til å tru at den islandske uttrykksmåten her er av ny dato.

Sekvensen **hru**(?)[-- til slutt på side a lyt sjølvsgt stå open. I

setningssamanhengen ser det ut til å vera tale om eit verb. Dersom siste rune r **u**, kan vokalen i denne innskrifta truleg vera både /u/, /o/ og kanskje /y/. Det avgrensar sjølvsgt noko, men konteksten her tillet ikkje anna enn rein gissing i noko tilfelle så spørsmålet om kva verb det kan ha vore, skal få stå ope her. Interessant er det likevel at vi her har **h** før **r**. I norske innskrifter elles er dette fenomenet berre kjent i N061 Alstad I og N213 Skollevoll. I Skollevoll-innskrifta har skrivemåte med **hr** i kombinasjon med bruk av **u** for lydverdien /o/ vore tolka som eit tidleg 1000-tals

fenomen (NIyR III: 109). Dei arkeologiske omstenda kring funnet av denne innskrifta frå Folkebibliotekstomta er slik at ei tilsvarande datering synest mogleg, og at vi såleis her har å gjera med eit norsk belegg der /h/ er bevart før /t/. Vi kan sjølvsagt ikkje sjå heilt bort frå at denne skrivemåten representerer islandsk eller eit anna utbygdsmål der slik /h/ endå var halden ved lag tidleg på 1000-talet.

Heller ikkje side b kan seiast å gi klår språkleg meining. Sekvensen **uksi** er her tolka som mannsnamnet *Uxi*, evt. *Oxi*. Det kan forsvarast med belegg frå islandske sagatekster, det finst referanse til personar som skal ha levd på Island frå 900-talet og fram til 1200-talet (Lind 1905-15: 1062f.). Ein *Uxi at Heiðarhúsum* er såleis nemnd i *Finnboga saga ramma* (Guðni Jónsson ed. 1947: 320), ein *Oxi Hialtason* i *Jóns saga helga* (Guðni Jónsson ed. 1962: 34, 93). Den sistnemnde er omtala som kyrkjebyggjar på Island i tida før Jón vart biskop på Holar (1106). Jamvel om det ikkje er så mange belegg, synest tradisjonen om at namnet *Oxi/Uxi* har vore nytta å vera slik at vi må kunna sjå det som eit reelt personnamn. I dette tilfellet der det språklege kriteriet med **hr** synest tvitydig i heimfestingssamanheng, vil det faktum at alle kjende belegg med namnet elles er islandske, ikkje kunna vega så tungt.

Resten av innskrifta, **auítame**, kan sjåast som verbet *eiga* i 3. pers. pres. sg., slik subjektet *Uksi* krev det, med subst. *vit n* som objekt i akkusativ. Meininga vil då kunna bli den som er gjeven ovanfor: 'ha medvit', 'vera ved medvit', kanskje òg 'vera fornuftig', 'ha vett'. Det nærliggjande uttrykket *hafa vit* er ordboksbelagt (Fritzner), men ikkje *eiga vit*. Alternativt vil sekvensen **auít** kunna sjåast som prep. *á* og subst. *vit n* (akk.) = 'på vitjing'. Heile side b ville då máttast oppfattast som ein nominalfrase: 'Okse på vitjing, ame(n)' (jf. Nygaard 1905: 30). Ei slik tolking vil kunna gi rom for mange moglege kontekstar som ikkje skal utdjupast her.

Endeleg lyt det også takast eit visst atterhald om sekvensen **ame** til slutt på side b kan oppfattast som det kristelege *amen* eller ei. Noko språkleg alternativ synest ikkje rimeleg. Men ettersom innskrifta elles, trass det tilfellelege ved skriveunderlaget, verkar ganske godt forseggjort, er det kanskje litt påfallande at ho er ufullført på det viset. Var *Uksi* der kanskje før ristaren vart ferdig? I så fall gir den alternative lesinga god meining! Slike kontekstar kan vi sjølvsagt laga i det uendelege, og alle 'løysingar' på dei problem innskrifta stiller oss for, vert sirkulære. Noka definitiv tolking av ei innskrift som dette kan altså neppe gjevast. Det vi kan understreka her, er at side b ser ut til å vera bevart slik ho vart rissa. Det er ingen spor av runer ut mot brotkanten før r. 1.